

ГІДРОНІМІЯ ДОНУ В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Отин Е. С. Гидронимия Дона : монографія : в 2 т. / Е. С. Отин. – Донецк : Юго-Восток, 2011. - Т. I : Верхний и Средний Дон. – 575 с.; Т. II : Нижний Дон. – 2012. – 792 с.

Гідронімія, як і топонімія загалом, в ономастичному масиві завжди посідає чільне місце, оскільки належить до того класу онімів, який експлікує найбільш архаїчні форми на окремій території. Ономастика Східної Європи, зокрема, від Поволжя до Чорноморсько-Карпатсько-Балтійської зони, досить детально описана в середині та другій половині ХХ ст. Завдяки російсько-українським ономастичним школам були створені фундаментальні праці, каталоги, словники, які у відносно повному обсязі відображають масив лексичних одиниць – експлікаторів онімомовнокартинної системи. Крім цього, у світ вийшла значна кількість теоретичних розвідок, які склали підґрунтя для праць більш прикладного характеру. Беручи до уваги напрацювання в галузі ономастики, слід зазначити, що весь конгломерат наукових розвідок *не дає повної картини буття онімів*, стратиграфічно й системно не відбиває етнолінгвістичної та культурно-історичної глибини всієї системи мовних одиниць. Навіть більше, за межами поля зору дослідників залишився значний обсяг мікротопонімів, лексико-ономастичних одиниць, представлених у системі мови узуально чи варіативно, які не були лексикографічно чи картографічно зареєстровані. З огляду на зазначене будь-яка наукова розвідка в цій галузі є беззаперечно вартісною.

Доробок Є.С. Отіна “Гидронимия Дона” у 2-х т. є фундаментальною працею, основна мета якої – системний опис (реєстрація) гідронімічних об’єктів

басейну Дону, впорядкування та каталогізація всієї гідронімічної номенклатури, фіксація номінативних одиниць, які з плином часу втрачають функціональну валентність. Даючи загальну характеристику рецензованого словника, слід зазначити, що праці такого плану є в лінгвістичній науці явищем неординарним. Своєрідність і наукова вартісність полягають у тому, що об’єктом системно-аналітичного опрацювання є складна хронологічно та етнокультурно ієрархізована зона, у якій позиціонуються елементи, які належать до різних культур та епох. Крім цього, номінативна система містить значну кількість іншомовних укралень та асимілятив, а також видозмінено-трансформованих елементів, які вимагають широкого кругозору дослідника, етнокультурної компетентності та знання генеалогії мовних систем.

У галузі ономастики та гідронімії, зокрема впродовж ХХ ст., було створено чимало розвідок. Власне вони стали наріжним каменем для подальших наукових пошукувань. Доречно згадати, що в галузі східнослов’янської топонімії та гідронімії є значні напрацювання завдяки доробкам Е.М. Мурзаєва, О.К. Матвєєва, В.П. Нерознака, М.Е. Рут, О.В. Суперанської, О.М. Трубачова, К.К. Цілуйка, Я. Розвадовського, М.Т. Янко, Ю.О. Карпенка, І.М. Железняк та інших дослідників. Каталогізація та впорядкування східнослов’янської гідрономастики здійснювались ономастичними центрами в Києві, Одесі, Донецьку, Москві та ін. Чимала кількість праць у цій галузі вийшла з-під пера дослідників у Південній, Центральній та Західній Європі. Беручи до уваги факт значної територіальної розлогості та різноплановості (від історико-куль-

турних до семантико-морфолого-слово-
твірних специфік) розвідок, сучасна то-
понімія та гідронімія є ще досить дале-
кими від відносно повної та довшеної
фази досліджуваних об'єктів. Для того,
щоб склалася цілісна й повна топоно-
мастична картина Східної Європи, по-
трібні багаторічні й широкопланові на-
працювання, які б були концептуально
та системно впорядковані. З огляду на
низку проблем і завдань, які стоять пе-
ред східнослов'янською ономастикою,
досвід Є.С. Отіна є, безперечно, цінним
і таким, що заслуговує на більш широку
й прискіпливу увагу та популяризацію.

Відносно повний та системно впо-
рядкований опис гідронімів містить оз-
наки енциклопедичної вичерпаності й
повноти. Каталогізація онімів малих і
великих об'єктів Донської екогідросис-
теми дає змогу простежити за специфі-
кою формування лексико-номінативних
одиниць. Крім цього, вивчення особли-
востей внутрішньої форми слова, етно-
культурні характеристики апелятивів,
характер і специфіка денотатів стають
окодосяжними. Це дає змогу стверджу-
вати, що рецензована двотомна праця в
перспективі може стати цінним матеріа-
лом для дослідження й узагальнення ви-
щого порядку, дозволить здійснити істо-
рико-культурний, лінгвоархеологічний,
етнодемографічний та інший аналіз.

Двотомний доробок відомого вче-
ного є привабливим з методологічної
точки зору. Системна каталогізація лек-
сичних одиниць, лінгвотериторіальні
характеристики з елементами інваріант-
ності й топохронологічними деталіза-
ціями є досвідом, який тенденційно по-
винен бути канонізованим лінгвістич-
ною наукою як енциклопедичний стан-
дарт. Власне, він повинен вийти за межі
територіальних параметрів і бути спро-
ектованим на інші регіони, а також
увійти у формат топонімії, антропонімії,
ойконімії, особливо картографії тощо.
Крім цього, доробок професора Є.С. Оті-
на є привабливим і вартим уваги не
лише для лінгвістів, а й для широкого

кола науковців. Це пояснюється тим, що
басейн ріки Дон, як і більшість регіонів
Східної Європи, упродовж останніх де-
сятиліть зазнає своєрідних демографіч-
них проблем: зникає велика кількість
поселень, особливо малих, разом з яки-
ми відходить у небуття значна кількість
топонімів, зокрема, мікротопонімів і
мікрогідронімів, які не були каталогі-
зованими. Перспективи покращення де-
мографічного ландшафту є досить сум-
нівними, особливо в найближчі десяти-
ліття. Тому спроба фіксації гідроніміч-
ної картини має велику цінність, особ-
ливо для етнологів, етнографів, істориків,
демографів, археологів, краєзнавців,
геологів, екологів, кліматологів, дослід-
ників біосфери та ін. Власне, широкий
науковий світ може скористатися рецен-
зованим доробком, але особливо цінним
ономастичний матеріал є для фахівців у
галузі лінгвістики: топоніміки, лексиколо-
гії, лексикографії, словотвору, мор-
фології, діалектології, які можуть здій-
снювати свої студії на матеріалі цього
двотомного дослідження.

Вартісним у праці є те, що автор
двотомника сповна використовує досвід
попередніх досліджень і розробок. Ос-
кільки перші наукові розвідки в галузі
ономастики та гідронімії басейну ріки
Дон з'явилися на початку ХХ ст., то
Є.С. Отін успішно залучає онтологічний
досвід попередніх досліджень, як
масштабних – праці П.Л. Маштакова,
Г.П. Смолицького та ін., так і більш ло-
кальних – матеріали конференцій, колек-
тивних праць, діалектологічних, фольк-
лорних, етнографічних експедицій тощо.

Аналізуючи фундаментальний й
багаторічний доробок, який, попри все,
містить ознаки складної колективної
праці, хочеться заакцентувати увагу на
тому, що досвід каталогізації власних
імен, які маніфестують гідронімну кар-
тину світу, може успішно бути викорис-
таний у формуванні "Граматики імені
власного", яка науковцями ще не ство-
рена, хоча концепція такого проекту
обговорюється впродовж тривалого ча-

су. Саме в зазначеній царині утворилася незаповнена ніша, і доробки, які існують і співвідносяться із цією галуззю знань, наразі не відбивають і не вирішують усієї повноти проблем, пов'язаних з іменем власним. Розмаїття складних одно-, дво- й трикомпонентних номенів композитного, полікультурного характеру, а також монадно-первинних формоутворень, із прозорою, мультикомпонентною й затемненою семантикою, дають сировинний матеріал для відпрацювання основних типологічних схем. Власне вони в основі своїй можуть стати базовими моделями для вироблення й уточнення нової ономастичної парадигми – нових канонів уживання імені власного.

Оскільки заявлене дослідження, маючи ознаки енциклопедично-лексикографічного каталогу, позиціонується як монографічна розвідка, то читачеві дещо бракує ретроспективно-діахронічного, етимологічного чи описового аналізу. Очевидним є те, що регіон, який окреслюється кордонами басейну річки Дон, в історичному, етнічному та лінгвокультурному аспектах є розмаїтим, різноплановим і полікультурним. Оскільки слов'янські впливи та чинники є відносно пізнім явищем, слов'янська експансія в зазначеному регіоні (особливо південній частині регіону) датується XIII–XVIII ст., то очевидним є те, що епоха, яка передує цьому періоду, була позначена іншими лінгвокультурними тенденціями.

Важко заперечити, що хвиля слов'янських номінацій “накрила” зазначений регіон достатньо пізно (з точки зору генеалогії слов'ян). Тож до цієї хвилі, очевидно, вже існувала більш архаїчна топонімічна картина. Можливо, вона була бідніше представлена через демографічну розрідженість і відсутність стало-перманентної етнокультурної та мовної групи – джерела номінацій. Або ж спричинена відсутністю осідлих культур: етнічною домінантою (особливо в нижній частині Дону) були кочові на-

роди. Усе ж іменотворча лінгвокультурна основа була і, очевидно, була не слов'янською. Навіть більше, нерідко у словниковому списку зустрічаються лексичні одиниці з тюркськими (можливо, тюрко-іранськими) словотвірними компонентами. Це засвідчує мовнокультурну багатозаровість гідронімічного масиву, а також різні форми взаємодії – поглинання, витіснення, асиміляцію, нівеляцію та інші окремі номінативні та лінгвокультурні форми.

Фундаментальне дослідження Є.С. Отіна репрезентує ономастичну школу, оскільки в списку використаних джерел подано чималу кількість персоналій та друкованих праць. Але на тлі наукового монументалізму доробок східноукраїнської школи ономастів, яких авторитетно очолює професор Є.С. Отін, мав би більш повну й довершену форму, якби серед додатків були топографічні карти місцевості (хоча б атласи) з вказівкою на конкретні координати та географічні умови функціонування імені власного (гідронімів). Крім цього, у зазначеній праці автор не подає наголоси у словоформах. Відомо, що відповідно до артикуляційних та акцентних традицій, які характеризують фонічні моделі на окремих локальних територіях (говірках), наголос може не збігатись із можливою літературною формою і не вгадуватись інтуїтивно мовно-комунікативним реципієнтом, який не знайомий з акцентологічними нормами регіонального ономастичного масиву й не володіє місцевими говірками.

Ще один аспект є актуальним, зважаючи на той факт, що йдеться саме про басейн ріки Дон. Оскільки зазначений регіон, особливо його південний ареал, характеризується специфічними говірками, то беззаперечно, що запропонована каталогізована форма (без адекватної транскрипції) видається дещо штучно притягнутою до орфоепічних, а, відповідно, до орфографічних норм російської літературної мови.

Можливо, наступний етап роботи над проблемою топонімії (гідронімії) басейну річки Дон – це збір живомовного матеріалу й уточнення фонетичних, орфоепічних і, відповідно, орфографічних параметрів лексичних одиниць, які презентуватимуть словниковий масив зазначеної гідронімічної системи. І, до речі, цей процес мав би розпочатись якнайшвидше з огляду на динаміку руйнації як етнокультурно-демографічного, так і екологічного балансу регіону.

“Гидронимия Дона” в авторстві Є.С. Отіна – це, безперечно, фундамен-

тальне й знакове дослідження, яке значною мірою стандартизує як гідронімію, так й ономастику загалом, формує основні канони сучасної науки про ім’я власне. Беззаперечним є те, що розвідки такого характеру повинні ознаменувати й стимулювати сучасну українську (східнослов’янську) ономастику; охопити всі українські та прилеглі регіони саме такими дослідженнями, бо вони є шляхом до повнішого й об’єктивнішого розуміння своєї історії та культури.